

Xadicha MUXAMMADIYEVA,
TDPU dotsenti, PhD
E-mail: xadicha20182020@gmail.com

Qashqadaryo viloyati PYMO/MM pedagogika fanlari doktori M.Shodiyeva taqrizi asosida

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Annotation

In this article, the possibilities of the following pedagogical and psychological sciences in the development of conflictological competence in future teachers: Pedagogical conflictology, Social psychology, Family psychology, Basics of psychological training, Pedagogical technology, Pedagogical skill, Methodology of teaching pedagogical sciences, Psychodiagnostics and experimental psychology, Behavior analyzed the psychology of deviant children.

Key words: Future teachers, competence, competence, psychological competence, ability, educational process, tools, methods.

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В данной статье рассматриваются возможности следующих педагогических и психологических наук в развитии конфликтологической компетентности у будущих учителей: Педагогическая конфликтология, Социальная психология, Семейная психология, Основы психологической подготовки, Педагогическая технология, Педагогическое мастерство, Методика преподавания педагогических наук, Психодиагностика. и экспериментальная психология, Поведенческий анализ психологии девиантных детей.

Ключевые слова: Будущие учителя, компетентность, психологическая компетентность, способности, образовательный процесс, инструменты, методы.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA PSIXOLOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda konfliktologik kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi pedagogik-psixologik fanlarning imkoniyatlari: Pedagogik konfliktologiya, Ijtimoiy psixologiya, Oila psixologiyasi, Psixologik tayyorgarlik asoslari, Pedagogik texnologiya, Pedagogik mahorat, Pedagogika fanlarini o'qitish metodikasi, Psixodiagnostika. va eksperimental psixologiya, Behavior deviant bolalar psixologiyasini tahlil qildi.

Kalit so'zlar: Bo'lajak o'qituvchilar, kompetensiya, kompetentlik, psixologik kompetentlik, qobiliyat, ta'lim jarayoni, vositalar, usullar.

Kirish. Bugungi kunda yoshlarni jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishga tayyorlash, ularni o'z-o'zini yanada takomillashtirish uchun barcha zarur vositalar bilan jihozlash ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir.

Pedagogik jarayonning e'tiborini o'quvchi shaxsining ko'p qirrali intellektual va ma'naviy rivojlanishiga o'tkazish, bilimga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasidan kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish hayotiy muammolarni hal qilishda, asosiy funktsiyalarni bajarishda yaxlit tajribani ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar kutilmagan holatlarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda kompetentlik bu insonning mavjud bilim va hayotiy tajribalarga tayangan holda ma'lum bir muammoni hal etishga doir iqtidori degan xulosaga kelish mumkin.

Psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, ta'lim oluvchilar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv o'tgan asrning 70-yillarida tashkilotlarda va ta'lim sohasida inson resurslarini boshqarish sohasida paydo bo'lgan. Chet elda kompetensiyaga asoslangan yondashuvda "kompetentlik" va "kompetensiya" atamallari qo'llaniladi. Bespalov so'zlariga ko'ra, ular "taxminan bir xil narsani anglatadi", ya'ni, muallif tomonidan sinonimlar sifatida ko'rib chiqiladi, chunki ikkalasi ham insonning ish uchun zarur bo'lgan maxsus qobiliyatlari, bilimlari, ko'nikmalari va dunyoga bo'lgan turli munosabatlari (motivatsion, shaxsiy, hissiy va boshqalar) bilan bog'liqdir.

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim 70-yillarda Amerikada 1965 yilda N.Xomskiy tomonidan til nazariyasiga nisbatan taklif qilingan "kompetentlik" tushunchasining umumiy kontekstida shakllangan. Shu vaqtdan boshlab, til o'qitish nazariyasiga muvofiq, til kompetensiyasining har xil turlarini o'rganish boshlandi, "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi kiritildi.

Keyinchalik "kompetentlik" tushunchasining ta'lim natijasiga ta'sir etuvchi omillar (psixofiziologik, psixologik, bilim, faoliyat va h.k.) majmui sifatida kengayishi ushbu konsepsiyaga shaxsning haqiqiy shaxsiy fazilatlarini bilan bir qatorda kirishga imkon berdi.

Zamonaviy o'qituvchining kasbiy mahoratining eng muhim ko'rsatkichi uning psixologik kompetensiyasidir. O'qituvchi o'quv jarayonining loyihachisi, konstruktori, tashkilotchisi sifatida o'zining ichki dunyosini o'rganish va takomillashtirishda, ta'lim mazmunini qurishda, ishning eng samarali usullari va shakllarini, rivojlantirish vositalari va usullarini tanlashda ilmiy psixologik bilimlardan faol foydalanishi kerak.

O'qituvchining psixologik kompetensiyasining eng yuqori darajasiga bo'lgan ehtiyoj yosh avlodning ma'naviy tajribasi va butun millatning ma'naviy salomatligi ko'p jihatdan o'qituvchining bilim va mahoratiga bog'liqligi bilan ham belgilanadi.

Pedagogik kasbiy mahoratning ushbu komponenti O'zbekiston ta'limining hozirgi holatiga xos bo'lgan rivojlanayotgan, isloh qilingan tizimlarda alohida ahamiyatga ega bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchilarning psixologik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining boshlang'ich nuqtasi ularning psixologik bilimlarga bo'lgan qiymat-semantik munosabatini shakllantirish bo'lishi kerak.

Biz bu munosabatni o'quvchilarning kasbiy yo'naltirilgan psixologik bilimlarni va psixologik nuqtai nazardan pedagogik faoliyatning muhim modellarni o'zlashtirishlari va bu bilim va modellarni individual tajribaga aylantirish, shu jumladan hissiy, motivatsion, kognitiv va operatsion faoliyatni o'z ichiga olgan maxsus shaxsiy ta'lim deb bilamiz.

Hozirgi kunda biz psixologik kompetensiyaga ega bo'lmagan o'qituvchi tomonidan samarali o'qitish faoliyatini amalga oshirish mumkin emasligini tobora ko'proq anglay yetmoqdamiz. Pedagog kadrlarning psixologik tayyorgarligi faqat psixologik "ma'rifat" bilan cheklanmasligi kerakligi allaqachon ayon bo'lmoqda.

O'qituvchining psixologiya sohasidagi savodxonligi, shubhasiz, uning mutaxassis sifatidagi muhim xususiyatidir, ammo mavjud psixologik bilimlarni amalda qo'llay olmaslik o'qituvchining ishini samarasiz qiladi.

Shu munosabat bilan pedagogik mutaxassislar o'rtasida ilmiy psixologik tafakkurni rivojlantirish va ularda psixologik malakalar majmuini shakllantirish zarurati tug'iladi. Psixologik voqelikning hodisalari va qonuniyatlari haqidagi bilimlar bilan bir qatorda psixologik fikrlash va amaliy ko'nikmalar o'qituvchining psixologik kompetensiyasining "o'zagini" - o'qitish va tarbiya jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin bo'lgan o'ziga xos shaxsiy vositani tashkil qiladi.

O'qituvchi psixologik kompetentligini takomillashtirish asosida hayotiy vaziyatlarga moslashish talablarini bajarishda pedagogik bilim, malaka va shaxsiy sifatlarining ayni paytdagi mavjud darajasi va bu kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan istiqbol vazifalar keltirilgan bo'lishi tavsiya etiladi.

Bu o'z navbatida o'qituvchilarning kasbiy jihatdan rivojlanish dinamikasini turli darajalarda doimiy monitoring qilib borishda samarali faoliyat maxsuli bo'lib, buning natijasida pedagog kasbiy kompetentligiga katta e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan kompetentlik qismlari yaqqol ko'rinadi va bu uni rivojlantirishga turki beradi.

Hozirgi sharoitda jamiyatning o'qituvchilik kasbiga va uning kompetentlik xususiyatlariga nisbatan qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri tashkil qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liq.

Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi avvalo sinfdagi o'quv jarayonining tashkilotchisidir. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol strategiyalarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy jarayonlari tashkil etilgan.

Bo'lajak o'qituvchilarning psixologik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining boshlang'ich nuqtasi ularning psixologik bilimlarga bo'lgan qiymat-semantik munosabatini shakllantirish bo'lishi kerak. Biz bu munosabatni o'quvchilarning kasbiy yo'naltirilgan psixologik bilimlarni va psixologik nuqta nazardan pedagogik faoliyatning muhim modellari o'zlashtirishlari va bu bilim va modellarni individual tajribaga aylantirish, shu jumladan hissiy, motivatsion, kognitiv va operatsion faoliyatni o'z ichiga olgan maxsus shaxsiy ta'lim deb bilamiz.

Hozirgi kunda biz psixologik kompetensiyaga ega bo'lmagan o'qituvchi tomonidan samarali o'qitish faoliyatini amalga oshirish mumkin emasligini tobora ko'proq anglab yetmoqdamiz. Pedagog kadrlarning psixologik tayyorgarligi faqat psixologik "ma'rifat" bilan cheklanmasligi kerakligi allaqachon ayon bo'lmoqda. O'qituvchining psixologiya sohasidagi savodxonligi, shubhasiz, uning mutaxassis

sifatidagi muhim xususiyatidir, ammo mavjud psixologik bilimlarni amalda qo'llay olmaslik o'qituvchining ishini samarasiz qiladi.

Shu munosabat bilan pedagogik mutaxassislar o'rtasida ilmiy psixologik tafakkurni rivojlantirish va ularda psixologik malakalar majmuini shakllantirish zarurati tug'iladi. Psixologik voqelikning hodisalari va qonuniyatlari haqidagi bilimlar bilan bir qatorda psixologik fikrlash va amaliy ko'nikmalar o'qituvchining psixologik kompetensiyasining "o'zagini" - o'qitish va tarbiya jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin bo'lgan o'ziga xos shaxsiy vositani tashkil qiladi.

O'qituvchi psixologik kompetentligini takomillashtirish asosida hayotiy vaziyatlarga moslashish talablarini bajarishda pedagogik bilim, malaka va shaxsiy sifatlarining ayni paytdagi mavjud darajasi va bu kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan istiqbol vazifalar keltirilgan bo'lishi tavsiya etiladi. Bu o'z navbatida o'qituvchilarning kasbiy jihatdan rivojlanish dinamikasini turli darajalarda doimiy monitoring qilib borishda samarali faoliyat maxsuli bo'lib, buning natijasida pedagog kasbiy kompetentligiga katta e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan kompetentlik qismlari yaqqol ko'rinadi va bu uni rivojlantirishga turki beradi. Hozirgi sharoitda jamiyatning o'qituvchilik kasbiga va uning kompetentlik xususiyatlariga nisbatan qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri tashkil qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liq.

Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi avvalo sinfdagi o'quv jarayonining tashkilotchisidir. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan hisoblanadi. Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol strategiyalarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan mutaxassis o'qituvchilar kerak.

Ta'lim oluvchilarning bilimlarini ularning kasbiy psixologik kompetentligini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati-psixologik pedagogik jihatdan o'qitish va tarbiyalash mahorati bilan uzviy bog'liqdir.

Pedagog ta'lim oluvchilarning bilimlari va mahoratlarini xolisona baholash prinsiplari, metodlari va mexanizmlarini bilishi, standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilishning turli shakllarini samarali qo'llash mahoratiga ega bo'lishi kerak.

Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'qituvchilik kasbini tanlagan har bir pedagog o'ziga shu kasbni sevishi yoki sevmasligi to'g'risida savol beradi. Zero masalaning yana bir muhim tomoni borki, bu bo'lajak o'qituvchi pedagogik qobiliyatga egami yoki yo'qmi degan muammo paydo bo'ladi.

Vaholanki har bir kasb, qobiliyat orqali egallanadi va mukammal o'rganiladi.

ADABIYOTLAR

1. Zeer E.F., Shaxmatova N. Личностно ориентированные технологии профессионального развития специалиста. – Екатеринбург, 2019. 35-b.
2. Axmadjonov, D.B. (2021). Bo'lajak o'qituvchilar kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish shakl va usullari. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 815-825.
3. Kuznetsova N.P. — O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi DTSlari talablarini amalga oshirish sharti sifatida. M. 2003.
4. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. Научнометодическое пособие. –М., Издательство «Эйдос», 2013.
5. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //Central Asian journal of literature, philosophy and culture. –2021. –T. 2. –No. 12. –C.
6. Muhammadiyeva, X. K., & Ergasheva, G. Z. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(2), 10-14.
7. Muxammadeva, X. K., Nurmuratova, I., Tulaganova, S., & Jumaniyazova, M. (2022). O'quvchilardagi kitobxonlik madaniyati orqali altruistik motivlarni rivojlantirish. *Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(3), 1284-1288.
8. Мухаммадиева, X. K., & Исмагуллаева, Ф. P. (2022). Бошлангич синфларда дидактик жараёнда боланинг ривожланишини таъминловчи технологияларни такомиллаштиришнинг илмий-педагогик таҳлили. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(2), 77-82.
9. Muhammediyeva, K. (2020, June). The Idea "Personal Interests and the Priority of Education" in the Education as One of the Key Factors in Reforming School Education for Upbringing Perfect Individual. In *Proceedings of International Multidisciplinary Scientific-Remote Online Conference on Innovative Solutions and Advanced Experiments* (p. 22).
10. Абдуллаева, Ш. А., & Мухаммадиева, X. K. (2016). Девиант хулқи илк ўспирин ёшидагиларни ижтимоийлаштириш ва профилактика ишларини олиб бориш. *Современное образование (Узбекистан)*, (11), 48-53.
11. Мухаммадиева, X. K. (2014). Начальные сведения о развитии арифметики в трудах учёных математиков Востока. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (3-2), 230-231.

12. Tuxtayevna, H. M., Mahkambayevna, E. G. Z., & Karamatovna, M. X. Methodological bases of development of socially active competencies of future primary school teachers in students and improvement of its methodology. *International Journal of Health Sciences*, (II), 10646-10654.
13. Эргашева, Г. М., Мухаммадиева, Х. К., & Артикбаева, Н. Н. (2021). Синфдан ташқари машгулотлар орқали ўқувчиларни ижодий фаолиятга йўналтириш методлари. *Science and Education*, 2(5), 578-582.